

ROMÂNIA ȘI ANTANTA ÎN TIMPUL CONFERINȚEI DE PACE DE LA LONDRA (DECEMBRIE 1912-IANUARIE 1913)

Nicu Pohoată*

nicu_pohoata@yahoo.com

Abstract: Romania and the Entente during the London Peace Conference (December 1912 - January 1913)

The paper analyzes Romania's relations with the Great Powers of the Entente during the Peace Conference in London. The author considers that Romania's relations with the Great Powers of the Entente in the period of the Peace Conference in London were complex, being determined mainly by the evolution of the Romanian-Bulgarian conflict, which was about to worsen the "Balkan Crisis", through the possible generalization of the conflict. Great Powers of the Entente have shaped their policy towards Romania in terms of its relations with the Central Powers, while remaining mindful of the important role the Romanian state might have in the context of new political realities about to be established in South-East Europe. From this perspective, continuing the policy aimed at detaching Romania from the Central Powers and attracting it towards the Entente represented a major objective. In turn, Romania was interested in maintaining good relations with the Great Powers of the Entente, given the role they could have in facilitating the achievement of foreign policy goals of the Romanian state. With regard to obtaining diplomatic support for a favorable settlement of the territorial dispute between Romania and Bulgaria, Bucharest had to confront the great reluctance of the Entente, because Romania was perceived externally as a country revolving around the political orbit of the Central Powers and its territorial claims against Bulgaria complicated the decision to restore peace.

In conclusion, the author considers that Romania's relations with the Great Powers of the Entente suffered a setback during the Peace Conference in London, its hopes for solving territorial dispute with Bulgaria in its favor being more linked to a possible support that it might have received from the Central Powers. The latter one would be very valuable, given that, after the failure of the Romanian-Bulgarian talks, a solution was emerging through the use of mediation of the Great Powers.

Keywords: territorial disputes, diplomatic bilateral negotiations, diplomatic support, mediation.

Desfășurarea Primului Război Balcanic și a Conferinței de pace de la Londra au pus în evidență complexitatea intereselor Marilor Puteri în zona Sud-Estului european. Așa cum Marile Puteri ale Triplei Alianțe au încercat să și le promoveze,

* Lect. univ. dr., – Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Arhivistică, București.

în baza tratatelor la care erau parte, la fel, Marile Puteri ale Antantei au acționat în conformitate cu acordurile dintre ele. Specificul acestora, dar și personalitatea conducătorilor diplomaților Marilor Puteri ale Triplei Înțelegeri, și-au pus amprenta în mod semnificativ asupra demersurilor politico-diplomatice întreprinse.

Este evident că desfășurarea lucrărilor Conferinței de pace în capitala britanică făcea ca Edward Grey să se impună ca principala personalitate angajată direct în desfășurarea tratatelor. Prințul Lichnowsky, ambasadorul Germaniei, a apreciat calitățile de negociator ale lui Grey, calmul și tactul cu care a condus discuțiile și mai ales faptul că Grey nu s-a situat obligatoriu de partea Antantei. „În toate problemele – spunea Lichnowsky –, noi am fost de partea Austriei și Italiei, în timp ce Sir Edward Grey mai niciodată nu a sprijinit pretențiile Rusiei și Franței. [...] Astfel, cu sprijinul său a fost posibil să-l înduplecăm pe regele Nicolae să se retragă din Scutari”¹. Ministrul de Externe german Jagow a exprimat însă o altă părere legată de rolul lui Grey: „Nu i s-ar putea nega meritul unei atitudini de mediere. Desigur, adesea el a sfătuit la moderație Petersburgul, așa cum noi am făcut la Viena, și am găsit formule de înțelegere; dar el a reprezentat Antanta, deoarece, ca și noi, el niciodată nu ar putea și nu ar vrea să-și abandoneze aliații. Noi, ca și Anglia, am jucat un rol de mediere”².

Modul în care Grey a condus discuțiile, faptul că în multe privințe a fost favorabil Puterilor Centrale, spre dezamăgirea Rusiei și Franței, a fost interpretat ca o încercare a sa de a demonstra că Anglia dorește să păstreze o poziție corectă, prin care să asigure șansa unei păci durabile în zonă³. În fapt, atitudinea lui Grey reflecta abandonarea vechilor linii directoare ale politicii externe engleze la Constantinopol și Strâmători. Așa cum s-a remarcat, războiul balcanic a fost primul prilej cu care Marea Britanie a renunțat la politica sa tradițională de a apăra integritatea Imperiului Otoman⁴, după ce această orientare se exprimase ca o tendință încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea⁵. În concepția diplomației britanice, constituirea de state independente pe teritoriile europene ale Imperiului Otoman elimina pretextele de intervenție ale Rusiei în Peninsula Balcanică și zona Strâmtoarelor, fapt care ar fi periclitat controlul britanic asupra Mediteranei răsăritene. Atitudinea lui Grey față de Rusia în timpul Conferinței de la Londra se explică, credem, prin caracterul acordului dintre cele două state din 1907, care nu era propriu-zis o alianță, ci unul de împărțire a sferelor de influență în Asia, spre deosebire de acordurile franco-ruse care conțineau angajamente mai precise ale Franței față de Rusia, inclusiv în problemele balcanice.

În ceea ce privește Franța, remarcăm rolul imens al lui R. Poincaré în constituirea „Concertului european”. În timpul Conferinței de pace de la Londra,

¹ *The Cambridge History of British Foreign Policy. 1783-1919*, Edited by Sir A.W. Ward and G. P. Gooch, vol. III, Cambridge, 1923, p. 472.

² *Ibidem*, p. 472.

³ Ileana Bulz, *Anglia, România și sud-estul Europei (1878-1914)*, Teză de doctorat, Iași, 1999, p. 79.

⁴ Radu Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856-1930*, București, 1943, p. 161.

⁵ Codrin-Valentin Chirica, *Anglia și chestiunea orientală. 1830-1900. Studiu sintetic*, Ed. Helios, Iași, 1999.

pe data de 21 decembrie 1912, R. Poincaré ținea un discurs în fața Parlamentului francez, prilej cu care a arătat că Franța a dominat și domină situația politică, având meritul recunoscut de a fi reînviat „Concertul european”, dându-i, însă, concomitent, și unele nuanțe democratice. Poincaré conchidea că a sosit efectiv vremea ca „*Balkanii să aparțină popoarelor balcanice*”⁶. Trebuie subliniat faptul că, încă înainte de începerea lucrărilor Conferinței de pace, Poincaré trimisese lui Paul Cambon, reprezentantul Franței la Londra, punctele de program ale guvernului francez, care, în genere, favorizau statele balcanice. Desfășurarea lucrărilor a făcut ca ideile și programul lui Poincaré să se impună, în ciuda opoziției susținute a statelor Triplei Alianțe⁷.

Influența diplomatică exercitată de Poincaré, atât asupra Conferinței ambasadurilor, cât și asupra celei a statelor beligerante, a avut incontestabil un rol important în tot timpul cât s-au desfășurat lucrările celor două reuniuni⁸. Începând însă din 18 ianuarie 1913, când Poincaré a devenit președinte al Republicii Franceze, acesta nu a mai condus direct acțiunile politico-diplomatice. Guvernul Aristide Briand, apoi, din aprilie 1913, cel condus de Louis Barthou au continuat totuși cu consecvență politica lui Poincaré.

Susținător activ al principiului naționalităților, Poincaré a fost dominat, în același timp, de voința de a impune Franța pe plan internațional, ca mare putere, dorind să-i mărească substanțial prestigiul, ceea ce a izbutit⁹.

Diplomația rusă, condusă de Sazonov, un diplomat deosebit de abil, a fost foarte activă în timpul „crizei balcanice” și al Conferinței de pace de la Londra. Acțiunile diplomatice ale Rusiei au fost însă, în bună măsură, contracarate de cele ale Triplei Alianțe. Acest fapt a fost posibil datorită insuficienței pregătiri militare a Rusiei pentru un conflict european, dar și datorită sprijinului limitat primit din partea aliaților săi, Franța și Anglia.

Desfășurarea „crizei balcanice” și a Conferinței de pace de la Londra a evidențiat că Tripla Înțelegere era insuficient consolidată pentru a acționa unitar, Rusia fiind confruntată cu postura de arbitru imparțial al Marii Britanii și cu reticența vizibilă a Franței de a intra într-un război pentru problemele balcanice. În această situație, sprijinul pe care putea să-l ofere, la rândul ei, Serbiei nu putea să fie foarte consistent.

Chiar în aceste condiții, la sfârșitul Primului Război Balcanic pozițiile Triplei Înțelegeri în Sud-Estul Europei s-au întărit, în detrimentul Puterilor Centrale.

Raporturile României cu Marile Puteri din cadrul Triplei Înțelegeri în perioada desfășurării Conferinței de pace de la Londra au fost complexe, fiind determinate, în principal, de evoluția diferendului româno-bulgar, care tindea să agraveze „criza balcanică”, prin posibila generalizare a conflictului. Marile Puteri din cadrul Antantei și-au modelat politica lor față de România din perspectiva relațiilor acesteia cu Puterile Centrale, având totodată în vedere importanța rolului pe care îl putea avea statul român în contextul noilor realități

⁶ Eliza Campus, *Raymond Poincaré. 1860-1934. Un om în istoria lumii*, Ed. Universității din București, 1988, p. 50-51.

⁷ *Ibidem*, p. 51.

⁸ *Ibidem*, p. 52.

⁹ *Ibidem*, p. 53.

politico-statale care urmau să se constituie în zona Sud-Estului european. Din această perspectivă, continuarea politicii care viza detașarea României de Puterile Centrale și atragerea acesteia de partea Triplei Înțelegeri reprezenta un obiectiv major.

La rândul ei, România era interesată în întreținerea unor relații cât mai bune cu Marile Puteri din cadrul Antantei, având în vedere rolul pe care îl puteau avea acestea în facilitarea realizării obiectivelor de politică externă ale statului român.

Relațiile dintre România și Antanta păreau a fi favorizate de evoluția ascendentă a acestora din timpul desfășurării Primului Război Balcanic. Poziția de neutralitate condiționată pe care o adoptase România a fost bine apreciată de către conducătorii Marilor Puteri din cadrul Antantei. În fond, atitudinea statului român a favorizat acțiunea militară a Alianței balcanice împotriva Imperiului Otoman, consolidând pozițiile Triplei Înțelegeri în Sud-Estul Europei, în detrimentul Puterilor Centrale. În acest context, revendicările teritoriale ale României, chiar dacă nemulțumeau Bulgaria, erau acceptate, într-o anumită măsură, de către Marile Puteri ale Antantei.

Primordiale pentru evoluția raporturilor României cu Marile Puteri din cadrul Antantei s-au dovedit a fi relațiile româno-ruse. Rusia, așa cum am văzut, în pofida legăturilor pe care le avea cu Bulgaria, a răspuns favorabil cererilor guvernului român de a interveni la Sofia pentru a determina guvernul bulgar să devină receptiv la solicitările României de rectificare a frontierei dobrogene. Mai mult de atât, diplomația rusă, care acționa în mod coroborat cu cea franceză, sesizând și insuficientul sprijin pe care este dispusă să-l acorde Austro-Ungaria României, depunea eforturi mari pentru îndepărtarea acesteia de Puterile Centrale și atragerea sa de partea Antantei.

Adoptând această atitudine față de România, Rusia era însă pusă într-o situație delicată față de Bulgaria, deoarece, dorind atragerea României de partea Antantei, nu accepta să-și piardă influența câștigată la Sofia. În fond, Rusia se afla într-o poziție diametral opusă cu Austro-Ungaria în problema diferendului româno-bulgar. Așa cum Rusia dorea atragerea României, menajând în același timp Bulgaria, față de care avea angajamente mai vechi, Austro-Ungaria dorea atragerea Bulgariei, pentru a opune Serbiei, străduindu-se în același timp să mențină alianța cu România.

Urmărind obiective atât de contradictorii în raporturile cu România și, respectiv, cu Bulgaria, cele două Mari Puteri cu interese directe în zona Sud-Estului european, Rusia și Austro-Ungaria, au simțit nevoia unei precizări mai clare a opțiunilor de politică externă ale celor două state în condițiile acutizării tensiunilor ruso-austro-ungare legate de aspirațiile Serbiei de extindere a teritoriului în zona Mării Adriatice. Existând pericolul generalizării conflictului, prin intrarea în război a Austro-Ungariei și Rusiei, cele două Mari Puteri, aparținând unor sisteme politico-militare opuse, au fost preocupate în egală măsură de atitudinea României în această eventualitate. Se poate aprecia că poziția României, în această conjunctură, devenise un factor de importanță europeană, de care toate Marile Puteri trebuiau să țină cont, în primul rând Austro-Ungaria și Rusia. Dacă Austro-Ungaria a putut să se convingă de faptul că România va urma linia politică a Puterilor Centrale, în acest sens încheindu-se și o

alianță militară cu prilejul vizitei în România a generalului Conrad von Hoetzendorf, Rusia nu a putut primi asigurările de care avea nevoie. Cu prilejul vizitei Marelui Duce Nicolae Mihailovici, menită să o contracareze pe cea a generalului austriac, Rusia dorea să obțină garanția, având în vedere natura relațiilor României cu Puterile Centrale, că, în perspectiva unui război între Rusia și Austro-Ungaria, România va rămâne neutră. Mai mult de atât, propunerea pe care Marele Duce Nicolae Mihailovici a făcut-o, atât regelui Carol I, cât și prim-ministrului Titu Maiorescu, ca România să intre în „Confederația balcanică” viza atragerea acesteia alături de Tripla Înțelegere, ceea ce echivala cu schimbarea orientării politice externe a statului român. În pofida atitudinii amicale manifestată față de înaltul oaspete rus, cei doi oameni de stat, regele și prim-ministrul, nu și-au luat niciun angajament care să implice o schimbare semnificativă în relațiile româno-ruse, în sensul unei apropieri politice. Numai I.I.C. Brătianu și Take Ionescu în discuțiile cu Marele Duce și-au arătat o asemenea disponibilitate¹⁰. Chiar și exprimarea consimțământului țarului pentru încorporarea Cadrilaterului la România¹¹ sau discutarea proiectului căsătoriei între una din fiicele țarului, prințesa Olga Romanova, și prințul Carol, fiul prințului moștenitor Ferdinand¹², nu au putut înlătura suspiciunea Marelui Duce Nicolae Mihailovici privitoare la continuarea vechii orientări a politicii externe a României alături de Puterile Centrale. De aceea, ni se pare exagerată opinia formulată în istoriografie în conformitate cu care România ar fi manifestat, în acele împrejurări, semnele noi ale unei alte orientări decât cea tradițională, de supunere față de axa Viena-Berlin¹³. Deși continuarea vechii orientări politice avea să aibă, într-o anumită măsură, repercursiuni asupra modului în care Rusia înțelegea să abordeze problema diferendului româno-bulgar, pentru moment, diplomația rusă continua să aibă disponibilități favorabile față de România, cu toate că Franța și Anglia își exprimau intenția, așa cum am văzut, de a nu admite prezența unei delegații române la Conferința de pace de la Londra, pe motiv că, în această situație, delegația română ar susține punctul de vedere al Triplei Alianțe în problema constituirii statului albanez.

Admisă în cele din urmă la lucrările Conferinței de pace, dar numai pentru a-și prezenta punctul de vedere în problemele care o interesau și nu pentru a participa la dezbateri, delegația română, condusă inițial de N. Mișu, a fost preocupată de soluționarea prin tratative directe bilaterale a diferendului cu

¹⁰ *Lettres des grands-ducs à Nicolas II*, Paris, 1936, p. 133-137.

¹¹ Dacă ar fi să dăm crezare unor articole din presa europeană. Vezi Arhivele Naționale Istorice Centrale (se va cita A.N.I.C.), Microfilme Rusia, rola 97, cadrele 373-375.

¹² Există și ipoteza că a fost luată în considerație pentru prima dată eventualitatea unei căsătorii între principele Carol și Marea Ducesă Olga, fiica țarului Nicolae al II-lea, cu prilejul participării principilor moștenitori Ferdinand și Maria la festivitățile organizate la Petersburg, cu prilejul inaugurării monumentului Marelui Duce Nicolae Nicolaevici, comandantul trupelor ruse de la 1877. La aceste festivități, desfășurate la scurt timp după plecarea din România a Marelui Duce Nicolae Mihailovici, a participat și principele Carol, suita regală fiind însoțită, de asemenea, de o însemnată delegație de ofițeri, condusă de ministrul de război C.N. Herjeu. Vezi Gh. Zbucnea, *România și războaiele balcanice. 1912-1913. Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999, p. 80, 236.

¹³ A. Rossos, *Rusia and the Balkans: Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy 1908-1914*, Toronto-Buffalo-London, 1981, p. 134.

Bulgaria. Alăturarea la tratative a ministrului Take Ionescu a dat acțiunii diplomatice a României alte conotații, având în vedere orientarea filoantantistă a acestuia. Demersurile sale, care vizau apropierea României de Alianța balcanică și, deci, de Antanta, au fost posibile datorită acceptării, pentru moment, de către regele Carol I, poate și la sugestia Vienei, a ideii unei cooperări româno-bulgare în lupta împotriva turcilor, astfel încât Bulgaria să obțină Adrianopolul, iar Silistra să fie cedată României.

Fără a avea dovezi documentare concludente, deși am făcut investigații în acest sens, formulăm ipoteza că, în concepția regelui Carol I, participarea României la o acțiune militară alături de Bulgaria pentru cucerirea Adrianopolului avea menirea de a determina Marile Puteri să accepte prezența delegației române la dezbateri în cadrul Conferinței beligeranților de la Londra, astfel încât să existe garanția satisfacerii tuturor dezideratelor statului român, în contextul schimbărilor care aveau să fie consacrate în zona Sud-Estului european la sfârșitul războiului balcanic. Nu credem însă că regele Carol I dorea efectiv o implicare directă a României în război, deoarece nu se realizaseră niciun fel de pregătiri militare în acest sens. Era poate mai mult o posibilitate de sondare a intențiilor părții bulgare, deoarece o propunere de cooperare militară împotriva Imperiului Otoman ar fi făcut-o mai conciliantă. Mai ales că, așa cum am menționat deja, acțiunea României nu contravenea proiectelor diplomației austro-ungare, preocupată să atragă Bulgaria, inclusiv prin intermediul României, să torpileze alianța sârbo-bulgară și deci să scoată Bulgaria de sub influența Rusiei, deci a Antantei. Nu întâmplător Austro-Ungaria sprijinea Bulgaria în realizarea dezideratului său de a obține Adrianopolul. Dacă însă Curtea de la Viena viza poate doar atragerea Bulgariei prin intermediul României, regele Carol I urmărea și obținerea unor concesiuni teritoriale din partea Bulgariei, deoarece, în contextul stabilirii unei noi configurații politico-statale și a unui nou raport de forțe la Sud de Dunăre, încorporarea în cadrul statului român a unor teritorii locuite de românii sud-dunăreni era imposibilă din considerente geografice. Teritoriul revendicat de România putea să fie considerat o posibilă compensație pentru creșterea teritorială a Bulgariei.

Calitățile remarcabile de diplomat ale lui Take Ionescu și orientarea sa filoantantistă, favorabilă Alianței balcanice, puteau favoriza – cel puțin așa puteau spera regele Carol I și prim-ministrul Titu Maiorescu – obținerea unor concesiuni semnificative din partea Bulgariei, în eventualitatea unei cooperări româno-bulgare împotriva Imperiului Otoman, sau cel puțin ar fi determinat-o să devină mai receptivă față de cererile României, fiind convinsă de bunele sale intenții, în situația în care nu s-ar fi ajuns totuși la o implicare directă a României în război. Numai că Take Ionescu, după cum mărturisea, nu dorea să facă jocul Austro-Ungariei, fiind convins de necesitatea solidității Alianței balcanice, aflată în sfera de influență a Antantei. Avem motive să credem că Take Ionescu nu ar fi acceptat ideea unei atrageri a Bulgariei de partea Puterilor Centrale prin intermediul României, pentru că astfel s-ar fi subminat alianța sârbo-bulgară. Pe de altă parte, la fel de inacceptabilă era, potrivit propriilor declarații, ideea unei confruntări armate româno-bulgare, pentru că, în concepția sa, intrarea României în război ar fi dus la generalizarea conflictului, situație în care statul român se afla alături de Austro-Ungaria. Astfel că Take Ionescu nu numai că nu a manifestat o

anumită fermitate în a solicita Bulgariei teritoriile revendicate de România, conform amintitelor instrucțiuni pe care le primise N. Mișu, ci chiar s-a arătat dispus, așa cum am văzut, de a nu mai revendica Silistra și Balcicul, ceea ce pentru regele Carol I și prim-ministrul Titu Maiorescu nu era de acceptat. De aceea, decizia rechemării acestuia la București devenea necesară, mai ales că diplomatul român își depășise mandatul, având întrevederi și cu diplomații sârbi și greci.

Rămânând pe linia acestui scenariu” posibil, în lipsa unor documente relevante, ne putem întreba, din perspectivă istorică: cine avea dreptate, Alexandru Marghiloman, care spunea că la Londra *Take Ionescu ne-a făcut de râs*¹⁴ sau Take Ionescu, care credea că prin acțiunea sa putea, după propria mărturisire din 1915, să împiedice declanșarea celui de-al Doilea Război Balcanic și să întârzie izbucnirea Primului Război Mondial? „*Tot mai nădăjduiam – scria Take Ionescu – că bulgarii aveau să-și dea seama de situație și că au să se grăbească să primească sugestiile mele. Dacă o făceau, pacea cu Turcia ar fi fost semnată în cele dintâi zile ale lunii ianuarie 1913; cel de-al doilea război balcanic n-ar mai fi avut loc probabil niciodată, iar războiul general ar fi fost întârziat cine știe cu câți ani*”¹⁵.

Indiferent însă de interpretarea care se poate da acțiunii lui Take Ionescu, din perspectiva acestei „provocări” la reflecție, rămâne, credem, cert faptul că **întreaga sa activitate diplomatică desfășurată în capitala britanică se înscrie pe linia unei tendințe, contrare celei oficiale, de detașare a României de Austro-Ungaria și de apropiere a acesteia de Antanta.**

La întoarcerea sa de la Londra, mărturisind ministrului rus la București, Schebeko, eșecul misiunii sale, Take Ionescu îl făcea să înțeleagă pe diplomatul rus că „*aceasta era cea mai mare decepție a carierei sale*”¹⁶. Comentând acțiunea diplomatică a lui Take Ionescu în capitala britanică, Schebeko scria în memoriile sale: „*El a vizat întotdeauna o alianță între România, Bulgaria și celelalte state balcanice și acesta fusese scopul principal al intrării sale în cabinetul Maiorescu; dar, la Londra, toate eforturile sale au fost foarte rău primite de către delegații bulgari. El vedea în această atitudine a Bulgariei un simptom foarte alarmant pentru viitor și pentru relațiile viitoare între cele două țări*”¹⁷.

În preajma convocării și în timpul Conferinței de la Londra, relațiile româno-franceze cunosc un răstimp de deteriorare, al cărui punct culminant s-a înregistrat în lunile decembrie 1912 și ianuarie-februarie 1913, paralel cu înăsprirea divergențelor dintre România și Bulgaria¹⁸.

Cauza esențială a acestei evoluții a relațiilor româno-franceze constă în faptul că Franța aprecia natura relațiilor sale cu statul român prin prisma intereselor generale ale Triplei Înțelegeri în Sud-Estul Europei, în primul rând ale Rusiei. Așa cum am văzut, deși Franța avea unele reticențe față de anumite aspecte ale politicii balcanice a

¹⁴ Apud A. Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice, 1911-1913*, Ed. Paideia, București, 1998, p. 199.

¹⁵ R. Seișanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 157.

¹⁶ N. Schebeko, *Souvenirs. Essais historique sur les origines de guerre de 1914*, Paris, 1936, p. 145.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ V. Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea. 1900-1916*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 37.

Rusiei, la fel ca și Anglia, de altfel, totuși coordonatele generale ale politicii sale în zona Sud-Estului Europei trebuiau să fie în concordanță cu cele ale Rusiei. Alianța balcanică fusese creată sub egida Rusiei și, prin urmare, trebuia să asigure creșterea influenței Triplei Înțelegeri, în detrimentul Triplei Alianțe, în acest spațiu geografic. Atâta timp cât România adoptase o atitudine de neutralitate față de „criza balcanică”, relațiile României cu Franța, dar și cu Rusia și Anglia, cunoscuseră o evoluție ascendentă, creând condițiile chiar pentru o apropiere politică. Pe măsură ce România devenea însă tot mai insistentă în a solicita compensații teritoriale din partea Bulgariei, stat membru al Alianței balcanice, aceste relații aveau să se deterioreze tot mai mult. Din această perspectivă, deși Franța, la fel ca și Rusia, admitea ideea unei rectificări de frontieră româno-bulgară, ca preț al neutralității României, dar totodată și ca premisă a succesului politicii de atragere a statului român de partea Triplei Înțelegeri, diplomația franceză acționa pentru aplanarea diferendului dintre cele două state, sfătuind totodată guvernul român în a manifesta multă moderație.

O altă cauză a deteriorării relațiilor româno-franceze și, în general, a relațiilor României cu Marile Puteri ale Triplei Înțelegeri, consta în suspiciunea pe care o manifesta Parisul față de continuarea politicii oficiale a statului român în concordanță cu interesele Marilor Puteri ale Triplei Alianțe. Vizita în România a generalului Conrad von Hoetzendorf, șeful Marelui Stat Major austro-ungar, făcea să se creadă că România rămâne fidelă politicii Triplei Alianțe în contextul „crizei balcanice”¹⁹, iar atitudinea guvernului român în problema constituirii statului albanez, favorabilă în fond Austro-Ungariei, a determinat chiar refuzul Parisului de a mai admite prezența României la Conferința de pace de la Londra. Fiind totuși acceptată, în cele din urmă, în condițiile menționate²⁰, delegația română avea de întâmpinat în capitala britanică reticențele diplomației franceze în a se da satisfacție cererilor guvernului român. Chiar prezența lui Take Ionescu, cunoscut pentru orientarea sa filoantantistă, nu avea să fie urmată de asigurări de sprijin concrete din partea diplomației franceze.

În întrevvedere pe care a avut-o Take Ionescu cu R. Poincaré la Paris pe 1 ianuarie 1913, diplomatul român avea în vedere, între altele, obținerea acordului guvernului francez în vederea unei intervenții a Marilor Puteri pe lângă guvernul de la Sofia, cu scopul satisfacerii revendicărilor României. Poincaré, încercând să menajeze guvernul român, s-a eschivat să promită ceva concret și l-a sfătuit pe Take Ionescu să fie cât mai moderat²¹. Iar atunci când ambasadorul german la

¹⁹ Ambasadorul Franței la Petersburg, Georges Louis, transmitea lui R. Poincaré pe data de 5 decembrie 1912, că „a propos de vizita generalului Conrad von Hoetzendorf la București, Neratoff mi-a spus astăzi că el nu pune la îndoială existența unei legături militare între Austria și România”. *Documents diplomatiques français* (se va cita *D. D. F.*), 3^e série, tome V, doc. nr. 4, p. 3; vezi și *Ibidem*, tome IV, 3^e série, doc. nr. 608. Raportul lui Blondel din 2 decembrie 1912.

²⁰ Blondel avertiza pe Poincaré că „refuzul nostru ar furniza Austriei o nouă ocazie de a poza în singura prietenă a României și ar fi imediat exploatată de cei care combat o schimbare în politica externă românească. Noi, înainte de toate, avem interesul de a evita tot ceea ce ar putea favoriza avansurile austriece. Colegul meu rus împărtășește același punct de vedere; el a telegrafiat în acest sens lui Sazonov...”, *D.D.F.*, 3^e série, tome V, doc. nr. 90, p. 112. Vezi și răspunsul favorabil al lui Poincaré. *Ibidem*, doc. nr. 91, p. 112.

²¹ R. Poincaré, *op. cit.*, vo. III, p.1-5.

Londra, Lichnowski, va cere guvernului francez să se ralieze guvernelor Triplei Alianțe pentru a face o intervenție colectivă la Sofia, ambasadorul francez la Londra, Paul Cambon, va refuza categoric²². Pentru guvernul român această atitudine a fost o dovadă că Franța, în ultimă instanță, era de partea Bulgariei²³, mai ales că Poincaré sugera lui Paul Cambon că, dacă o intervenție colectivă ar trebui făcută la Sofia, atunci o asemenea intervenție ar trebui făcută și la București²⁴.

În același timp, politica guvernului român a fost ținta unor atacuri incisive din partea presei franceze. Atitudinea presei franceze se explică prin faptul că în cercurile politice pariziene era acreditată ideea că politica României nu este decât un apendice al politicii Triplei Alianțe, acțiunile sale fiind dirijate de Viena. Chiar și unii membri ai guvernului francez erau convinși că România nu face decât jocul Austro-Ungariei²⁵.

Cu toate acestea, Franța nu era dispusă să joace exclusiv pe „cartea bulgară”. Blondel, ambasadorul său în România, informa în repetate rânduri guvernul francez asupra schimbărilor înregistrate la nivelul opiniei publice din România și în rândul unor cercuri politice, în sensul unei dorite reorientări a politicii externe a României în favoarea Triplei Înțelegeri. Astfel, într-unul din rapoartele sale, din 11 ianuarie 1913, reluând o apreciere a sa mai veche referitoare la „*citadela pe care o reprezintă în România politica austrofilă, care era asediată*”, diplomatul francez arăta că „*noi lucrări de apărare cad în fiecare zi în mâinile asediatorilor. Câteva abile și curajoase eforturi ar înlătura ultimele fortificații ale Triplei Alianțe, care ar conta astfel pe un sprijin din ce în ce mai mic în Orient*” (s.n.)²⁶.

Deși poziția Angliei părea să se caracterizeze printr-o anumită imparțialitate sau echidistanță în aplanarea diferendului româno-bulgar, în dorința împiedicării extinderii conflictului balcanic și a instaurării cât mai rapide a păcii în Sud-Estul Europei, totuși, încă de la început, opțiunile sale politice erau în concordanță cu cele ale Rusiei și Franței, manifestându-și o anumită reticență față de revendicările teritoriale ale guvernului român, pentru ca treptat să susțină tot mai mult interesele Bulgariei. Corespondența diplomatică engleză și rapoartele politice ale ministrului României la Londra sunt, credem, revelatoare pentru aprecierea naturii relațiilor anglo-române în perioada menționată, în contextul politicii Marilor Puteri în Sud-Estul european.

Încă din momentul începerii tratativelor privitoare la locul desfășurării Conferinței de pace, Anglia își exprima anumite rezerve față de participarea unei delegații a României, așa cum solicitase diplomația Puterilor Centrale. Exprimându-și opinia sa în această privință, care trebuia transmisă ministrului de Externe al Rusiei, Sir Edward Grey scria ambasadorului englez de la Petersburg,

²² Paul Cambon a acționat pe baza instrucțiunilor date de R. Poincaré pe data de 7 ianuarie 1913. Vezi *D.D.F.*, 3^e série, tome V, doc. nr. 186, p. 228-229.

²³ V. Vesa, *op. cit.*, p. 39.

²⁴ *D.D.F.*, 3^e série, vol. V, doc. nr. 199, p. 250.

²⁵ V. Vesa, *op. cit.*, p. 39.

²⁶ *D.D.F.*, 3^e série, vol. V, doc. nr. 209, p. 261.

Sir G. Buchanan: „Mi s-ar fi părut de preferat ca discuțiile să fie mărginite mai întâi la cele șase Mari Puteri care au semnat Tratatul de la Berlin. Ar trebui să avem destul timp pentru a îi lua pe români în discuție după ce vom fi trecut de dificultățile sârbilor și albanezilor, dar nu mi-am exprimat nicio opinie până acum din moment ce problema aceasta îi privește mult mai direct pe ruși”²⁷. Opinia sa nu a fost modificată în urma insistențelor Austro-Ungariei, cărora părea a ceda diplomația rusă. Ambasadorul englez de la Viena transmitea lui Ed. Grey: „Ministrul Afacerilor Externe mi-a spus că el ar dori ca România să fie primită la întrunirile ambasadurilor. El mi-a dat mai multe motive în favoarea acestui lucru, punând accentul pe necesitatea de a evolua de la stadiul de întruniri la un aranjament care ar fi de durată în Sud-Estul Europei și nu se poate ajunge la așa ceva dacă nu luăm interesele României în considerare. El mi-a spus că ministrul rus pentru afaceri externe nu a ridicat nicio obiecție la această idee, când ambasadorul austriac la St. Petersburg i-a menționat problema”²⁸. Sazonov, șeful diplomației ruse, deși ezitant la început, a acceptat punctul de vedere al lui E. Grey. Ambasadorul englez la Petersburg comunica la Foreign Office că „Ministrul Afacerilor Externe este de acord că ar fi o greșeală să admitem România, cu atât mai mult cu cât statele balcanice nu vor lua parte la discuții și crede că ei ar trebui să i se spună că orice păreri pe care dorește să ni le înmâneze pentru a le lua în considerare să le comunice Puterilor prin reprezentanții ei în diversele capitale”²⁹. Având confirmarea că Petersburgul împărtășea același punct de vedere, E. Grey comunica la Viena: „Când ambasadorul austriac a menționat mai întâi România drept țară care ar trebui să fie reprezentată la întrunire, mi-am dat seama că ar fi mai bine pentru România să nu aibă un reprezentant la discuții în stadiul inițial. Ea ar putea fi consultată într-un stadiu mai avansat, dacă este nevoie. Ar fi bine să se înceapă numai cu ambasadorii Puterilor semnatare ale tratatului de la Berlin. Albania ar fi probabil una dintre primele probleme luate în discuție și ar fi bine să se treacă peste această dificultate înainte ca reprezentantul român să fie prezent”³⁰.

Această corespondență diplomatică arată clar că obiecțiile Angliei față de prezența unei delegații române la Conferința ambasadurilor de la Londra aveau în vedere temerea că România va susține punctul de vedere al Austro-Ungariei în problema constituirii statului albanez. Fiind depășită această dificultate, așa cum am văzut, delegația României fiind primită numai pentru a-și expune punctul de vedere în problemele care o interesau, fără a participa la dezbateri, pe primul plan al activității diplomației românești în capitala britanică se situa, odată cu sosirea lui Take Ionescu, rezolvarea diferendului româno-bulgar. În acest sens, factorii responsabili din conducerea Marii Britanii au oferit bunele lor oficii pentru a se ajunge la o soluție convenabilă pentru ambele părți.

²⁷ *British Documents on the Origins of the War. 1898-1914* (se va cita *B. D. O. W.*), London, 1929, vol. IX, p. a II-a, doc. nr. 350, p. 259-260. Sir Edward Grey către Sir G. Buchanan, 7 decembrie 1912.

²⁸ *Ibidem*, doc. nr. 351, p. 260. Sir F. Cartwright către Sir Edward Grey, 7 decembrie 1912.

²⁹ *Ibidem*, doc. nr. 357, p. 265-266. Sir G. Buchanon către Sir Edward Grey, 8 decembrie 1912.

³⁰ *Ibidem*, doc. nr. 364, p. 270-271. Sir Edward Grey către Sir F. Cartwright, 9 decembrie 1912.

Sir Edward Grey l-a primit cu amabilitate pe Take Ionescu la Foreign Office, dar nu l-a asigurat de un sprijin concret. Take Ionescu ar fi dorit să obțină acordul Angliei pentru un demers comun al Marilor Puteri la Constantinopol, astfel încât Imperiul Otoman să cedeze Bulgariei Adrianopolul, iar Bulgaria să fie dispusă, în acest fel, să facă niște concesii rezonabile României. Cu acest prilej, Take Ionescu l-a înștiințat că R. Poincaré, cu care avusese o discuție pe aceeași temă la Paris, a spus că Franța ar putea lega problema cedării Adrianopolului Bulgariei de luarea în considerare a cererilor românilor. Aceeași propunere o făcuse Take Ionescu și ambasadorului Germaniei la Londra. Răspunsul lui E. Grey a fost însă foarte evaziv, fără a angaja Anglia, mai ales că șeful diplomației britanice era la curent cu faptul că Take Ionescu a avut de întâmpinat din partea lui Danev, în această privință, o atitudine rigidă. Poziția lui Edward Grey a fost transmisă la București, ambasadorului Sir G. Barclay: *„Am spus că ambasadorii vor discuta fără îndoială orice problemă pusă de ambasadorul german, dar din experiență știam că atunci când Puterile începeau consultările în privința unei intervenții lucrurile mergeau foarte încet. Mi s-a părut de asemenea că, până când Marile Puteri nu se vor decide să facă o intervenție reală la Constantinopol, ocazia de a spune ceva despre România nu se va ivi”*. De altfel, și Take Ionescu era conștient că *„numai în cazul intervenției Puterilor la Constantinopol această prezentă sugestie ar putea avea efect”*³¹.

Cu ocazia primirii scrisorilor de acreditare pentru noul ministru al României la Londra, regele George al Angliei l-a primit pe N. Mișu, cu care a avut o întrevedere, în cursul căreia monarhul britanic s-a arătat preocupat de perspectiva unei înțelegeri între România și Bulgaria. Totodată era exprimată și incertitudinea instaurării unei păci definitive și durabile în urma războiului balcanic, având în vedere divergențele dintre aliații balcanici și Imperiul Otoman, precum și dintre statele balcanice învingătoare³².

Sir Edward Grey nu era dispus să acorde un sprijin diplomatic României și din motivul că Germania considera inoportun momentul pentru a se lua în calcul pretențiile teritoriale ale României față de Bulgaria. Relatând conținutul unei discuții cu Zimmermann, înaltă oficialitate germană, ambasadorul Marii Britanii la Berlin, Sir E. Goschen, transmitea la Foreign Office că acestuia *„îi era teamă de faptul că în România opinia publică era deja tulburată și chiar regele (Carol I – n.n.) își pierduse o parte din calmul său obișnuit. El regreta toate acestea pentru că diferențele de opinie între cele două țări (România și Bulgaria – n.n.) ar putea încuraja Imperiul Otoman să acționeze împotriva sfatului Puterilor și să continue războiul. El considera deci că România și-a ales un moment prost pentru a-și exprima pretențiile. Avea cu siguranță dreptul de a cere ceva de la Bulgaria, mai ales că cea din urmă nu ar fi capabilă să acționeze cu un succes imediat împotriva Turciei, dacă ar trebui ca la începutul războiului să detașeze o importantă parte a forțelor sale împotriva României. Dar România ar fi trebuit să-și expună condițiile înainte sau să aștepte până la terminarea războiului. El*

³¹ *Ibidem*, doc. nr. 459, p. 359. Sir Edward Grey către Sir G. Barclay, 6 ianuarie 1913.

³² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (se va cita A.M.A.E.), Fondul Problema 21. Rapoarte politice de la Londra. Anii 1905-1913, f. 197-198. Nicolae Mișu către Titu Maiorescu, 8/21 ianuarie 1913.

*nu anticipa o ruptură între cele două țări, dar incapacitatea lor de a cădea la o înțelegere se adaugă cu siguranță dificultăților generale ale situației internaționale*³³.

Take Ionescu a contactat și alte personalități marcante ale diplomației britanice. Într-o discuție cu Sir A. Nicolson, diplomatul român, după ce a evocat dificultățile care există în tratativele cu Danev, a menționat că „*Rusia, prin Marele Duce Nicolae Mihailovici și domnul Schebeko, ministrul rus la București, s-au străduit să aducă România de partea Rusiei în cazul unui război cu Austro-Ungaria, dar regele Carol și guvernul său au dat de înțelese că nu doresc să se încurce în așa ceva*”³⁴.

Pe data de 11 ianuarie 1913 Take Ionescu și N. Mișu au fost primiți în audiență de către Sir Edward Grey. Take Ionescu l-a informat pe șeful diplomației britanice că a oferit lui Danev propunerea alianței României cu Bulgaria împotriva Imperiului Otoman, însă aceasta a fost respinsă. Informându-l pe ambasadorul Angliei la București despre conținutul discuției, Sir Edward Grey consemna: „*Dl. Take Ionescu era împotriva mobilizării românilor. Mai degrabă decât a intra în război, el ar sfătui România să apeleze la Marile Puteri. El însuși era pregătit să cadă la o înțelegere cu Bulgaria în asemenea termeni încât ar trebui să-și dea chiar demisia după ce înțelegerea ar fi făcută. Dar căderea unui guvern, chiar dacă exista numai de două luni, și sacrificiul unei poziții personale ar fi un preț mic de plătit dacă pacea ar putea fi asigurată*”. Ed. Grey a replicat foarte clar, exprimând în fapt poziția cabinetului britanic: „*Război între România și Bulgaria ar fi un lucru foarte grav. Eu sper că va fi făcut totul pentru a-l evita*”³⁵.

Perspectiva unui război româno-bulgar neliniștea mult și diplomația vieneză. Relatând conținutul unei discuții cu ministrul de Externe al Austro-Ungariei, ambasadorul englez la Viena informa Foreign Office-ul că acesta „*tocmai i-a dat instrucțiuni ambasadorului austriac la St. Petersburg să intervină pe lângă ministrul rus al afacerilor externe în vederea unei posibile colaborări a celor două Puteri pentru a regla disputa româno-bulgară*”³⁶.

Informații îngrijorătoare veneau și de la București. Sir G. Barclay îl informa pe Edward Grey că, „*în cazul unor alte obstacole în negocierile de la Londra, sunt puține speranțe ca România să se mai abțină mult. Îmi dau seama că numai puternicele presiuni din partea ministrilor rus și austriac au oprit-o să invadeze teritoriul bulgar săptămâna trecută*”³⁷.

Din corespondența diplomatică engleză reiese că și Germania făcea presiuni asupra României, pentru a se evita un război cu Bulgaria. Ambasadorul englez la Berlin, Sir E. Goschen îl informa pe Sir Edward Grey că la o festivitate la care participau diplomați străini împăratul Wilhelm al II-lea „*i-a vorbit cu destulă severitate ministrului român și i-a spus, printre altele, că răbdarea Europei are o limită și că este intolerabil ca proiectele de pace să fie puse în pericol de*

³³ *B.D.O.W.*, vol. IX, partea a II-a, doc. nr. 485, p. 386-387. Sir E. Goschen către Sir Edward Grey, 10 ianuarie 1913.

³⁴ *Ibidem*, doc. nr. 491, p. 392-393. Sir Edward Grey către Sir G. Barclay, 10 ianuarie 1913.

³⁵ *Ibidem*, doc. nr. 494, p. 394-395. Sir Edward Grey către Sir G. Barclay, 11 ianuarie 1913.

³⁶ *Ibidem*, doc. nr. 497, p. 396-397. Sir E. Cartwright către Sir Edward Grey, 12 ianuarie 1913.

³⁷ *Ibidem*, doc. nr. 499, p. 398. Sir G. Barclay către Sir Edward Grey, 13 ianuarie 1913.

*acțiunea prost programată a României. Trebuie să fi fost foarte neplăcut pentru ministrul român să își dea seama că reprezentantul bulgar care stătea la o persoană distanță de el auzea probabil tot ceea ce împăratul spune*³⁸.

Chiar în împrejurările în care se încheia Protocolul de la Londra de către N. Mișu și S. Danev, care marca în fapt eșecul negocierilor³⁹, ambasadorul Marii Britanii la Sofia, Sir H. Bax-Ironside, raporta lui Edward Grey că prim-ministrul bulgar Gheșov a respins oferta făcută de ministrul român Ghica ca România să se alăture aliaților împotriva Imperiului Otoman în condițiile știute de Danev de la Londra. De asemenea, informa că guvernul bulgar a decis să îl trimită pe Teodorov, ministrul de Finanțe, la St. Petersburg pentru a solicita sprijinul guvernului rus în soluționarea diferendului româno-bulgar, motivul pretins al vizitei sale fiind acela că mergea să discute unele probleme financiare. Cât despre politica viitoare a guvernului bulgar, ambasadorul englez consemna următoarele: *„Politica imediată a guvernului bulgar este de a permite guvernului român să ocupe fără opoziție atâta teritoriu cât dorește pentru moment și să rezerve problema luării lui înapoi pentru o perioadă mai îndepărtată. Nu pare imposibil că, dacă Bulgaria este în stare să treacă peste această problemă până când este declarată pacea cu Turcia, ea va chema apoi Serbia să o ajute să reziste cererilor românilor, caz în care Serbia ar obține ca recompensă o extindere a noii ei frontiere în direcția Perlepe, Küprülü și Monastir, în timp ce Bulgaria, dacă ar ieși victorioasă, ar putea să pretindă Dobrogea de la România*⁴⁰.

La scurt timp, ministrul de Finanțe bulgar, plecat la Londra, a făcut presiuni asupra șefului diplomației britanice, Sir Edward Grey, pentru a da sfaturi de moderație la București, având în vedere că perspectiva unor dificultăți între România și Bulgaria era aceea care încuraja Imperiul Otoman și făcea ca negocierile să se prelungească. Răspunsul lui Grey a fost comunicat ambasadorului Marii Britanii la Sofia, Sir H. Bax-Ironside: *„Am spus că ne dorim cu toții să vedem pacea încheiată, dar, dacă una dintre Puteri ar începe să dea sfaturi la București, alte Puteri ar da sfaturi la Sofia. Toate acestea ar apărea în ziare, turcii le-ar citi și și-ar da seama că există o anume diviziune între Puteri. Aceasta ar reprezenta pentru Turcia o încurajare mai mare decât oricare alta. În prezent Marile Puteri nu sunt divizate*⁴¹.

Asemenea presiuni a făcut guvernul bulgar și la Petersburg. Ministrul englez Sir G. Buchanan raporta lui Sir Edward Grey că: *„guvernul bulgar i-a cerut lui Sazonov să intervină la București, dar el a replicat că nu poate face nimic, dacă ei (bulgarii – n.n.) nu fac o concesie mai substanțială*”. Pe de altă parte, potrivit relatărilor diplomatului englez, Sazonov era însă conștient că Sobrania bulgară nu va accepta cedarea orașului Silistra⁴². Cu două zile în urmă, de altfel, Sazonov avertizase pe ministrul român la St. Petersburg, care îi făcuse cunoscut că

³⁸ *Ibidem*, doc. nr. 500, p. 398-400. Sir E. Goschen către Sir Edward Grey, 13 ianuarie 1913.

³⁹ Vezi copia procesului-verbal în A.M.A.E., Fondul Problema 21. Rapoarte politice de la Londra, vol. 68, f. 206-209. N. Mișu către Titu Maiorescu, 16/29 ianuarie 1913.

⁴⁰ *B.D.O.W.*, vol. IX, partea a II-a, doc. nr. 514, p. 416-417. Sir H. Bax-Ironside către Sir Edward Grey, 16 ianuarie 1913.

⁴¹ *Ibidem*, doc. nr. 536, p. 431. Sir Edward Grey către Sir H. Bax-Ironside, 21 ianuarie 1913.

⁴² *Ibidem*, doc. nr. 611, p. 493. Sir G. Buchanan către Sir Edward Grey, 13 februarie 1913.

România pretinde linia Silistra-Balcic, că aceasta români „nu o vor obține niciodată fără război”, fără însă să-i comunice și care va fi atitudinea Rusiei în cazul izbucnirii unui război⁴³.

Pe data de 13 februarie 1913, șeful diplomației britanice transmitea următoarea telegramă ambasadorului Marii Britanii la București: „*I-am spus ministrului român (N. Mișu – n.n.) că am fost surprins să aud că o linie care să dea Silistra și Balcic României reprezintă minimul cererilor românilor. Eu aveam impresia că mai puțin decât atât ar fi acceptat la o înțelegere și am presupus că Bulgaria nu putea să renunțe la Silistra și Balcic* (s.n.). *L-am sfătuit pe ministrul român că, din moment ce o înțelegere la care se ajunge prin negocieri directe între România și Bulgaria este de departe cea mai bună soluție, dacă totuși această variantă ar cădea, apelul la găsirea unei soluții prin medierea Puterilor* (s.n.) *ar fi preferabil unui apel la război. Un război între România și Bulgaria ar fi ceva foarte grav, ar putea implica unele dintre Marile Puteri și, odată ce Marile Puteri se implică în război, puterile mai mici vor pierde cu siguranță, indiferent de care parte sunt. Dacă Marea Putere care apără o putere mică este înfrântă, atunci puterea mică pierde teritoriu; dacă se întâmplă contrariul, puterea mică plătește în influență politică*”⁴⁴.

Se contura astfel poziția oficială a Marii Britanii în problema diferendului româno-bulgar, în sensul soluționării acesteia prin medierea Marilor Puteri, dar, totodată, se exprima și opțiunea diplomației britanice pentru sprijinirea Bulgariei. De aceea, textul telegramei a fost trimis și ambasadelor Marii Britanii din Berlin, Paris, Roma, St. Petersburg, Viena și Sofia.

Concluzionând, se poate aprecia că relațiile României cu Marile Puteri ale Antantei au înregistrat un recul în timpul Conferinței de pace de la Londra, speranțele sale privind rezolvarea favorabilă a diferendului teritorial cu Bulgaria fiind legate mai mult de un posibil sprijin pe care putea să-l primească din partea Puterilor Centrale. Acesta avea să fie foarte prețios, în condițiile în care, după eșecul tratativelor româno-bulgare, se profila o soluție rezultată prin recurgerea la medierea Marilor Puteri.

⁴³ *Ibidem*, doc. nr. 607, p. 490. Sir G. Buchanan către Sir Edward Grey, 11 februarie 1913.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. nr. 612, p. 494. Sir Edward Grey către Sir G. Barclay, 13 februarie 1913.